

*Dr Branislav Ristivojević, docent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

GRANICA IZMEĐU SLOBODE GOVORA I DOSTOJANSTVA DRUŠTVENIH SKUPINA U ODABRANIM EVROPSKIM KRIVIČNIM PRAVIMA: GOVOR MRŽNJE*

*Ako sloboda išta znači,
onda znači pravo da se ljudima
kaže ono što ne žele da čuju.¹*

Sažetak: *Evropa doživljava opšte kretanje ka narušavanju ravnoteže između slobode govora i dostojanstva društvenih skupina na štetu prve. Zabrane slobode govora su sve brojnije i sve obimnije, a primena sve češća. Krivičnopravne odredbe koje sadržinski odgovaraju pojmu govora mržnje sadrže nekoliko zajedničkih odlika.*

Pretnju stabilnim odnosima između društvenih skupina koja zavređuje krivičnopravno uplitanje predstavlja samo javan govor mržnje. On se iscrpljuje u podsticanju na mržnju i narušavanju časti i dostojanstva društvenih skupina, ali će se najčešće pojaviti u obliku smeše oba. U pravilu će se uvredama, omalovažavanjem ili klevetanjem podsticati na mržnju. Sa izuzetkom nemačkog, i do neke mere finskog zakonodavca, niti jedan nije uspeo da postigne potpunu zaštitu svih društvenih skupina. Nabrajanjem zaštićenih društvenih skupina uvek se stvara opasnost da neka od njih bude propuštena, a to će u pravilu biti ona društvena skupina koja je najslabija i kojoj će, sledstveno tome, zaštita biti najpotrebnija. Skoro pravilna geografska rasprostranjenost dveju različitih vrednosti koje se štite krivičnim delima koja sadržinski odgovaraju pojmu govora mr-

* Rad je posvećen projektu *Pravo Srbije u evropskoj perspektivi* br. 149042 koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

¹ Džordž Orvel: *Životinjska Farma*, predgovor, 1946.

žnje govori da su društva severozapadne Evrope uspešnija u postizanju stabilnih i dobrih odnosa između različitih nacija, rasa, vera, etnosa i drugih društvenih skupina.

Ključne reči: *Govor mržnje, društvene skupine, sloboda govora, dostojanstvo, čast, uvreda, kleveta, podsticanje, javno.*

UVOD

Poslednjih godina zakonodavno delovanje u Evropi pokazuje porast zanimanja za zabrane slobode govora koje se odnose na pojedine društvene grupe. U Italiji je početkom 2007. godine predložen novi zakon kojim se određuju oštrije kazne za dela rasne mržnje. Nacrt zakona je sadržao i zabranu poricanja holkausta, ali je iz samog predloga izbačena ta odredba što je izazvalo oštru javnu raspravu. U Francuskoj je sličnu sudbinu doživeo zakon o zabrani poricanja genocida nad jermeni- ma, koji je početkom 2007. godine prošao donji dom skuštine, ali je odbijen u gornjem domu.²

Uprkos tome što se zabrane slobode govora u pogledu dostojanstva društvenih grupa kao što su nacije, rase, vere ili etnosi u Evropi postoje odavno, pojam „govor mržnje“ je od skora počeo da se koristi za označavanje isključivo ovih zabrana slobode govora. Ovaj pojam je ušao u svakodnevnu upotrebu vrlo brzo nakon njegovog pojavljivanja na evropskim prostorima 90-tih godina XX. veka i potisnuo je pojmove kao što je pojam „rasna mržnja“ i slične.

Na prvom mestu ova pojava je posledica političke nadmoći Novog sveta nad Evropom u periodu nakon hladnog rata. Politička nadmoć sa sobom nosi i određenu vrstu kulturne nadmoći koja se u oblasti prava pojavljuje u vidu prenošenja i presađivanja angloamerečkih pravnih postavki, ideja ili pojmova u evropski pravni prostor. Pojam „govor mržnje“ je primer te pojave. Iako je njegovo poreklo i ono što on označava malo poznato postao je uobičajen.

Drugi razlog za njegovo brzo ukorenjivanje u Evropi jeste činjenica da unutrašnja prava nisu imala jedan zaokružen i celovit generički pojam za označavanje ovih zabrana slobode govora. Pojam „rasna mržnja“ nije dovoljno širok za označavanje ovih zabrana. Pojam „govor mržnje“ je popunio ovu prazninu.

² <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=1&less=true>, 10. mart 2007. godine.

Iz navedenih razloga se ovaj rad opredelio za korišćenje pojma „govor mržnje“ za označavanje posebnih vrsta zabrana slobode govora. U pitanju su zabrane koje su zamišljene da ograniče slobodu govora u korist prava na dostojanstvo određenih društvenih grupa, najčešće rasa, nacija, ili vera.

Odabrani evropski krivični zakoni bi trebalo da pruže sliku o stanju na polju dostojanstva društvenih skupina kao zaštićene vrednosti u Evropi.

RAZLIKE U PRISTUPU ZABRANAMA SLOBODE GOVORA IZMEĐU KONTINENTA I SAD

Poreklo pojma govor mržnje

Pokret za snaženje slobode govora u američkom društvu je dobio snažan zamah nakon Drugog svetskog rata tokom 50-tih, 60-tih i 70-tih godina prošlog veka. Sa protekom vremena pretnja koju su činile tradicionalne mete netolerancije je slabila. Komunizam je polako nestajao, verske tenzije splasnule, a stav prema seksu se menjao. Snažne norme o slobodi govora i nestajanje pretnje od mnogih kontroverznih skupina u društvu je doveo do povećanog stepena tolerancije prema tim istim skupinama. Ovo stanje je svoj odraz dobilo u sveprisutnom kretanju na američkim univerzitetima tokom 80-tih i 90-tih godina u vidu donošenja akata za koje je opšti naziv bio *speech codes*.³ U ovim aktima su se, pored ostaloga, nalazile zabrane govora koji bi se sadržao u rasističkim uvredama, epitetima ili, čak, predrasudama o polovima, seksualnom opredeljenju ili etničkim zajednicama. U svojoj suštini ovi akti uređuju norme o oblicima jezičkog izražavanja koji se upotrebljavaju u javnom govoru.⁴ Pod pojmom govor mržnje, u njegovom izvornom, anglosaksonskom, smislu, treba razumeti one oblike jezičkog izražavanja koji, prema ovim aktima, nisu dozvoljeni.

Pojam govor mržnje je teško bliže odrediti i zaokružiti. Ovo stoga što se akta u kojima se nalaze ograničenja slobode govora, tzv. „*speech code*“ jesu raznovrsni po sadržaju.⁵ Govor mržnje, u zemlji svog porekla, nema opšte prihvaćenu odredbu.⁶

³ Dennis Chong, *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1, 2006, p. 29-30.

⁴ Dennis Chong, *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1, 2006, p. 34.

⁵ Vicente M. Lechuga, Book review: Jon B. Gould, *Speak No Evil: The Triumph of Hate Speech Regulation*, Review of Higher Education, Vol. 30, No 1, 2006, p. 79.

⁶ S. Walker, *Hate speech: The history of an American controversy*. Lincoln: University of Nebraska, 1994, navedeno prema: Clay Calvert, *Hate speech and its harms: a communication theory perspective*, The Journal of Communication, Vol. 47, No. 1, 1997, p. 4.

Razlike u pristupu istom problemu između Evrope i SAD

U SAD se zabrane govora mržnje teško mogu naći u saveznom, državnom ili čak lokalnom pravu.⁷ One su uglavnom nalaze u različitim vrstama pravilnika o ponašanju na američkim univerzitetima.⁸ Ovi pravilnici su, na Vrhovnom sudu SAD, skoro bez izuzetka, proglašavani neustavnim.⁹ Osnovni razlog je zaštita slobode govora. Drugi razlog je činjenica da zabrane govora mržnje jesu suviše široko postavljene i unose znatnu meru neodređenosti u pravo.¹⁰ S druge strane samo osam saveznih država u SAD nemaju zakone koji zabranjuju krivična dela mržnje.¹¹ To jasno govori da se u SAD pravi oštra razlika između govora mržnje i krivičnih dela mržnje.

Sudovi u SAD su se uglavnom pokazali nemoćni da spreče donošenje ovih pravilnika. Univerziteti drže stare pravilnike na snazi i nastavljaju da donose nove. Ovo jasno govori da u SAD postoje dva poretka vrednosti u vezi sa zabranama sloboda govora. Jedan iza koga stoji Vrhovni sud i drugi iza koga stoje univerziteti za koje ovi pravilnici imaju veliku moralnu snagu, uprkos tome što se retko sprovode.¹² Drugi razlog za postupanje suprotno sudskim odlukama jeste strah da će ih ukidanje pravilnika pokazati slabim pred zahtevima da se bore sa rasnom netolerancijom.¹³

⁷ Robert Ackerman, Book review: Donald Alexander Downs: *Restoring Free Speech and Liberty on Campus*, Journal of College Student Development, Jul/Aug 2006, Vol. 47, No. 4, p. 481.

⁸ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 555; Na različitim univerzitetima ovi akti imaju različite nazive. Na Kolumbija univerzitetu zove se „Sexual Misconduct Policy“, na univerzitetima Pensilvanija i Mičigen zovu se „Racial and Ethnic Harassment Code“, na univerzitetu Viskonsin u okviru šireg akta koji nosi uobičajeni naziv Madison Plan, a stvarni naziv mu je „Design for Diversity“, nalazi se akt pod nazivom Student Speech Code: Robert Ackerman, Book review: Donald Alexander Downs: *Restoring Free Speech and Liberty on Campus*, Journal of College Student Development, Jul/Aug 2006, Vol. 47, No. 4, p. 482-483.

⁹ King, D. Ryan, Book review: Jon B. Gould, *Speak No Evil: The Triumph of Hate Speech Regulation*, Law & Society Review, Vol. 40, 2006, p. 734; Dennis Chong, *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1, 2006, p. 33.

¹⁰ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 547; Dennis Chong, *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1, 2006, p. 33.

¹¹ Robert J. Boeckmann & Carolyn Turpin-Petrosino, *Understanding the Harm of Hate Crime*, Journal of Social Issues Vol. 58, No. 2, 2002, p. 214.

¹² King, D. Ryan, Book review: Jon B. Gould, *Speak No Evil: The Triumph of Hate Speech Regulation*, Law & Society Review, Vol. 40, 2006, p. 735.

¹³ King, D. Ryan, Book review: Jon B. Gould, *Speak No Evil: The Triumph of Hate Speech Regulation*, Law & Society Review, Vol. 40, 2006, p. 735.

Za razliku od SAD, evropski poredak vrednosti polaze od pretpostavke da je neki govor, sam po sebi, zbog pogleda koji se njime iznose, dovoljno opasan, iako iz njega ne sledi ni najmanja naznaka nekog protivpravnog delovanja. Kao ishod ovog stanja zabrane govora mržnje su česte, uživaju podršku i primenjuju se.¹⁴ Zabrane govora mržnje u Evropi, u dobroj meri, duguju svoje poreklo zabranama poricanja holokausta.¹⁵

Poreklo razlika u obimu slobode govora između kontinenta i SAD

SAD su država u kojoj se visoko vrednuju i štite slobode i prava pojedinaca, a država se trudi da na formalnom polju stvori jednakost među građanima. Ovo se postiže kroz jednakost u pravima odnosno kroz i zabranu diskriminacije pojedinca. Ljudi su izjednačeni u mogućnostima, a koliko će te jednake mogućnosti koristiti to je stvar njihovog izbora. Država se na najmanji mogući način upliće u raspored dobara u društvu kroz određivanje najmanjih plata ili najmanjih mera socijalne zaštite.¹⁶

Za razliku od SAD države zapadne evrope su, pored razvijene svesti o vrednosti prava i sloboda pojedinaca, visoko vrednuju i prava i slobode skupina. Države se trude da jednakost zadovolje, ne samo na formalnom polju kroz pravno izjednačavanje ljudi, već i na suštinskom polju kroz različite mere socijalne i privredne jednakosti. Država se u velikoj meri upliće u raspored dobara u društvu kroz obaveznu penzijsku ili zdravstvenu zaštitu i obavezno obrazovanje. Građanin ne može da bira da li će biti deo ovih tokova dobara.¹⁷

Uz veliku ogradu da bi ovaj stav mogao biti nazvan uopštavanjem bez osnova, moglo bi se reći da američko društvo pruža jednake šanse svim ljudima. Pošto su ljudi različiti oni te šanse iskorišćavaju na različite načine. Otud poreklo razlika između ljudi u američkom društvu. Zapadnoevropsko društvo želi da izjednači ljude, pa se različitim ljudima pružaju različite šanse da bi bili što više izjednačeni. Otud naglašena uloga države u raspodeli dobara u društvu.

Krajnja posledica jeste naglašenija uređivačka (regulatorna) uloga države u društvu kod društava oblikovanih po zapadnoevropskom uzoru poredeći sa onima koje su oblikovane po uzoru na SAD.

¹⁴ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 555.

¹⁵ *Europe: Free speech under threat; Charlemagne*, The Economist, Vol. 381, Iss. 8500, 21. oktobar 2006, p. 56

¹⁶ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 569.

¹⁷ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 570.

Takođe, treba naglasiti da su SAD nastale kao društvo koje je u sebe primalo pojedince, a ne skupine. Evropa je nastala objedinjavanjem država i narodnosnih skupina. Stoga su slobode i prava pojedinca naglašenije kao vrednosti od sloboda i prava skupina. U Zapadnoj Evropi su, pored nesumnjivo visokovrednog položaja sloboda i prava pojedinaca, slobode i prava skupina daleko veće vrednosti nego u SAD.

Gde se nalazi veza „govora mržnje“ i stepena uplitanja države u tokove u društvu? U SAD je sloboda govora osmišljena u oslonu na ideje o slobodi tržišta i protoka roba i ljudi. Kao što postoji tržište roba i usluga tako postoji i tržište ideja. Svakom treba omogućiti jednak pristup tom tržištu. Sredstvo za to jeste sloboda govora. Zabrane koje nosi sa sobom „govor mržnje“ služe kao nužno zlo kada neko zloupotrebi slobodu govora i pređe njene granice preteći da ugrozi slobodu govora drugih Zapadnoevropska društva su oslonjena na veću ulogu države u rasporedu dobara u društvu. Država u velikoj meri nadzire tokove u društvu trudeći se da postigne suštinsku materijalnu jednakost. Sa materijalnog polja ova svest o naglašenoj uređivačkoj (regulatornoj) ulozi države je prešla i na opšte društveno polje, pa tako zapadnoevropske države zabrane slobode govora koriste u svrhu postizanja jednakosti u društvu.¹⁸

Pošto su prava i slobode skupina više vrednovane u zapadnoevropskim društvima nego u SAD prirodno je da se zabrane slobode govora na kontinentu koriste u svrhu postizanja jednakosti između skupina koje čine okosnicu zapadnoevropskih društava-naroda, vera i rasa.

Savremena kretanja u vezi sa govorom mržnje

Sveprisutno je kretanje ka širenju pojma govora mržnje na taj način da obuhvati svaki oblik govora koji je neprihvatljiv. Govor mržnje je vremenom postao opšti pojam koji obuhvata svaku upotrebu govora kao napada na drugog na osnovu njegovog rasnog, verskog, etničkog, seksualnog ili drugog opredeljenja.¹⁹ Najdalje su otišli predstavnici shvatanja po kojem je govor mržnje jeste svaki „napadački govor“ kojim se unižava,

¹⁸ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69, 2006, p. 570.

¹⁹ Rodney Smolla, *Free speech in an open society*. New York, Knopf Publishers, 1992, navedeno prema: Clay Calvert, *Hate speech and its harms: a communication theory perspective*, *The Journal of Communication*, Vol. 47, No. 1, 1997, p. 4; R. Sedler, *The unconstitutionality of campus bans on „racist speech“: The view from without and within*, *The University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 58, 1992, navedeno prema: Laura Leets, *Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, p. 342.

ponižava, vređa ili teroriše.²⁰ Ima onih koji pokušavaju da „govor mržnje“ odrede uz pomoć posledica koje on izaziva, jer smatraju da su posledice govora mržnje nesumnjive za razliku od njegovog pravnog određenja koje je nejasno.²¹ Prema zagovornicima ovih shvatanja govor mržnje je određen kao mehanizam za podređivanje ljudi koji obuhvata složenu i povezanu seriju fizičkih, govornih i gestovnih akata koji stvaraju okruženje uznemirenosti, straha i diskriminacije.²² Sličan prethodnim je stav da je „govor mržnje“ svaki oblik izražavanja usmeren ka predmetu predrasuda koji izvršilac koristi da povredi ili ponizi.²³ Ovakva kretanja stvaraju zabunu jer nisu svi oblici neprihvatljivog govora govor mržnje.

„Govor mržnje“ se može odrediti kao onaj govor kojim se izražava, zagovara, ohrabruje, zastupa ili podstiče mržnja prema skupini pojedinaca koje krase neka ili neke zajedničke osobine. Govor mržnje nije nedostatak poštovanja, nepoštovanje, neslaganje, nesviđanje, neodobravanje drugih ljudi odnosno skupina ljudi.²⁴ Uvreda skupine ljudi je klasičan obrazac za „govor mržnje“.²⁵ Zabrana „govora mržnje“ jeste u stvari zabrana uvrede skupine ljudi gde motiv za uvredu jeste pripadnost skupini.

Iako postoji mogućnost da ne budu istovetni, uvreda ili kleveta se u najvećoj meri preklapaju sa govorom mržnje.²⁶ Razlika je u činjenici da se kod obične uvrede i klevete napada na dostojanstvo pojedinca, a kod govora mržnje na dostojanstvo društvenih skupina. Ako pođemo od ove

²⁰ M. J. Matsuda, C. R. Lawrence, R. Delgado, & K. W. Crenshaw, *Words that wound*, Boulder, CO: Westview, 1993, navedeno prema: Clay Calvert, *Hate speech and its harms: a communication theory perspective*, *The Journal of Communication*, Vol. 47, No. 1, 1997, p. 5.

²¹ Laura Beth Nielsen, *Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 266.

²¹ Parekh, Bhikhu, *Hate Speech*, *Public Policy Research* Vol. 12, No. 4, 2006, p. 279.

²² L. Lederer & R. Delgado, *The Price we Pay: The Case Against Racist Speech, Hate Propaganda and Pornography*, New York, Hill and Wang, 1995, navedeno prema: Laura Beth Nielsen, *Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 266.

²³ Robert J. Boeckmann & Carolyn Turpin-Petrosino, *Understanding the Harm of Hate Crime*, *Journal of Social Issues* Vol. 58, No. 2, 2002, p. 209.

²⁴ Parekh, Bhikhu, *Hate Speech*, *Public Policy Research* Vol. 12, No. 4, 2006, p. 214. Bhikhu smatra da postoje tri osnovne osobine govora mržnje. Prva je odvajanje pojedinca ili skupine pojedinaca koje odlikuju određene zajedničke osobine kao predmeta govora mržnje. Druga je obeležavanje predmeta govora mržnje kao nosioca nekih odlika koje se, prema opštoj društvenoj saglasnosti, smatraju lošim. Treća je izdvajanje predmeta govora mržnje izvan normalnih tokova života u društvu.

²⁵ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69, 2006, p. 577.

²⁶ Ima mipljenja da se uvreda i kleveta mogu potpuno odvojiti od govora mržnje: Parekh, Bhikhu, *Hate Speech*, *Public Policy Research* Vol. 12, No. 4, 2006, p. 214.

pretpostavke moguće je odrediti donju i gornju granicu govora mržnje, na teorijskom polju. I uvreda pojedinca je izuzetno dozvoljena ako nije bilo namere vređanja, a uvredljiva izjava je data u svrhu kritičkog sagledavanja nečijeg rada. Po ovom obrascu moguće je napraviti razlika između govora mržnje i objektivne kritike neke skupine ljudi i njihovih osobina, što bi bila donja granica govora mržnje.²⁷ Gornju granicu govora mržnje moguće je odrediti putem razlike između govora mržnje (hate speech) i krivičnih dela mržnje (hate crimes). Krivična dela mržnje su ona dela koja su motivisana mržnjom ili neprijateljstvom između različitih skupina ljudi.²⁸ Načelno, krivičnim delom mržnje možemo nazvati svako krivično delo izvršeno uz govor mržnje.²⁹ Ovo merilo za razdvajanje nije savršeno i pripada kriminologiji, pre nego krivičnom pravu.³⁰

IZVORI PRAVA O GOVORU MRŽNJE NA MEĐUNARODNOJ RAVNI

Na međunarodnoj ravni se već nakon Drugog svetskog rata počelo sa uvođenjem određenih zabrana slobode govora u cilju osnaživanja prava na jednakost. Od najvažnijih treba spomenuti Evropsku konvenciju o ljudskim pravima iz 1951. godine, Međunarodni pakt o građanskim i ljudskim pravima iz 1966. godine i Međunarodnu konvenciju o isključivanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1969. godine.

„Evropska konvencija o ljudskim pravima“ iz 1951. godine u članu 10. pod nazivom „Sloboda izražavanja“ u stavu 1. prvo uređuje slobodu izražavanja, da bi potom u 2. stavu odredila određene zabrane ove slobode:

„1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija

²⁷ Parekh, Bhikhu, *Hate Speech*, Public Policy Research Vol. 12, No. 4, 2006, p. 220.

²⁸ Robert J. Boeckmann & Jeffrey Liew, *Hate Speech: Asian American Students' - Justice Judgments and Psychological Responses*, Journal of Social Issues Vol. 58, No. 2, 2002, p. 364. Američki Federalni istražni biro (FBI) ima sličnu odredbu. Prema njoj krivično delo mržnje je ono delo koje je u potpunosti ili delimično motivisano neprijateljskim stavom ili mišljenjem prema skupini pojedinaca koje je osnovano na njihovoj rasnoj, verskoj, nacionalnoj pripadnosti ili seksualnom opredeljenju: F. M. Lawrence, *Punishing Hate: Bias Crimes under American Law*, Cambridge, Harvard University Press, 1999, navedeno prema: Robert J. Boeckmann & Carolyn Turpin-Petrosino, *Understanding the Harm of Hate Crime*, Journal of Social Issues Vol. 58, No. 2, 2002, p. 208.

²⁹ Robert J. Boeckmann & Carolyn Turpin-Petrosino, *Understanding the Harm of Hate Crime*, Journal of Social Issues Vol. 58, No. 2, 2002, p. 208-209.

³⁰ Ima mišljenja da je ono nesprovodivo i arbitrerno: Edward Dunbar, & Andres Molina, *Opposition to the Legitimacy of Hate Crime Laws: The Role of Argument Acceptance, Knowledge, Individual Differences, and Peer Influence*, Analyses of Social Issues and Public Policy, Vol. 4, No. 1, 2002, p. 92-93.

i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća. **2.** Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.³¹

„Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima“ iz 1966. godine u članu 19. postavlja slobodu govora odnosno slobodu izražavanja i njena ograničenja:

„**1.** Svako ima pravo na mišljenje bez uplitanja. **2.** Svako ima pravo na slobodu izražavanja; ovo pravo uključuje pravo na traženje, primanje i upućivanje obaveštenja svih vrsta, bez obzira na granice, usmeno, pismeno, u štampanom obliku ili putem sredstva po svom izboru. **3.** Vršenje prava iz stava 2. nosi sa sobom posebna prava i obaveze. Stoga može biti podvrgnuto određenim ograničenjima, ali to mogu biti samo ona ograničenja koja su određena pravom i koja su nužna.“³²

Nakon ovog člana dolazi član 20. koji sadrži neke od primera ograničenja prava na slobodu izražavanja. Može se pretpostaviti da su u pitanju najznačajnija od ovih ograničenja jer su jedino ona izričito pomenuta:

„**1.** Bilo kakva propaganda rata biće zabranjena pravom. **2.** Bilo kakvo zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje kojom se podstrekava na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje biće zabranjeno pravom.“³³

„Međunarodna konvencija o isključivanju svih oblika rasne diskriminacije“ doneta 1969. godine predstavlja vrhunac napora UN na polju izjednačavanja ljudi različite rasne i druge pripadnosti. Da dobre namere izražene konvencijom ne bi ostale samo prazno slovo na papiru konvencija članom 4. utvrđuje određene obaveze za države potpisnice:

„Države potpisnice osuđuju svaku propagandu i svaku organizaciju koje su osnovane na idejama ili teorijama nadmoći rase ili grupe osoba jedne boje ili etničkog porekla, ili koje [propagande i organizacije] opravdavaju ili promovišu rasnu mržnju i diskriminaciju u bilo kojem obliku i [države potpisnice] poduhvataju da usvoje trenutne i pozitivne mere načinjene da iskorene svako podstrekavanje, ili svaka dela takve diskrimina-

³¹ <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/70ED854D-0A0B-4D87-859D-51C79FE38CA2/0/SerbianSerbe.pdf>, 23. mart 2007. godine.

³² http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm, 25. mart 2007. godine.

³³ http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm, 25. mart 2007. godine.

cije i, uz dužnu pažnju ka načelima Opšte deklaracije o pravima čoveka i pravima izričito ustanovljenim u članu 5 ove Konvencije, između ostaloga: a) proglašiće krivičnim delom svako širenje ideja osnovanih na rasnoj nadmoći ili mržnji, podstrekavanje na rasnu diskriminaciju, kao i dela nasilja i podstrekavanja na takva dela protiv neke rase ili grupe lica druge boje kože ili etničkog porekla, pružanje pomoći rasističkom delovanju uključujući finansiranje istog; b) proglašiće nezakonitim i zabraniće organizacije, kao i organizovano i svako drugo propagandno delovanje, koje promoviše i podstiče rasnu diskriminaciju i proglašiće učestvovanje u takvim organizacijama ili delovanjima za krivično delo; c) neće dozvoliti državnim organima, nacionalnim ili lokalnim, da promovišu ili podstiču rasnu diskriminaciju.³⁴

Komitet Ujedinjenih nacija za isključivanje rasne diskriminacije, koji je zadužen za tumačenje i praćenje sprovođenja konvencije, zagovara najšire moguće tumačenje člana 4. konvencije.³⁵

UPOREDNI PREGLED ZABRANA SLOBODE GOVORA KOJE SADRŽINSKI ODGOVARAJU POJMU „GOVOR MRŽNJE“ U ODABRANIM EVROPSKIM KRIVIČNIM PRAVIMA

Način na koji države prilaze problemu govora mržnje u svojim unutrašnjim krivičnim pravima jasno govori o vrednosnom ustrojstvu koje one slede. Razlika između tih pristupa može da ukaže na razliku koju pojedina društva pridaju dostojanstvu grupe lica ili dostojanstvu pojedinaca kao zaštitnom objektu. Usporedna pretraga, takođe, može da ukaže na različita tumačenja izvora međunarodnog prava o govoru mržnje, koji su već opisani.

U svakoj obimnoj uporednoj pretrazi većeg broja krivičnih zakona različitih zemalja pojavljuje se isti problem. Prevodi krivičnih zakonika na srpski jezik ne postoje, sa izuzetkom nemačkog. Prevodi na jedan veći svetski jezik, engleski najčešće, rede nemački, postoje. Prvo pitanje koje se postavlja jeste da li su oni dobro urađeni? Uz najbolju nameru prevodilaca jedan deo smisla nekog krivičnog zakona, koji je izvorno napisan na nekom od jezika kontinentalne porodice pravnih celina, mora da se izgubi kada se krivični zakon prevodi na jezik anglosaksonske porodice pravnih celina-engleski.³⁶

³⁴ <http://www.ohchr.org/english/law/pdf/cerd.pdf>, 25. mart 2007. godine.

³⁵ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69, 2006, p. 557.

³⁶ U nezvaničnom prevodu norveškog krivičnog zakona na engleski jezik koji je urađen pod pokroviteljstvom ministarstva pravde i policije kraljevine Norveške stoji sle-

Da bi se pretraga uradila potrebno je prevesti takve nesavršene engleske prevode različitih evropskih krivičnih zakona na srpski jezik. Ovakav pristup nužno mora da izazove određeni gubitak izvornog smisla nekog krivičnog zakona, pa čak i greške u značenju pojedinih pojmova. Na ovom mestu nije potrebno posebno objašnjavati koliko može da znači gubitak ili pogrešan prevod samo jedne reči u krivično-pravnoj normi.

ODABRANA EVROPSKA KRIVIČNA PRAVA

Nemačka

U nemačkom KZ govor mržnje i zabrana poricanja holokausta se nalaze u 7. glavi koja nosi naziv „Krivična dela protiv javnog reda“ u članu 130. koji nosi naziv „Agitacija protiv naroda“:

„1. Ko na način koji je podoban da uznemiri javnost: 1) podstiče mržnju protiv delova stanovništva ili poziva na nasilne ili arbitrerne mere protiv istih ili 2) napada na ljudsko dostojanstvo drugih vređanjem, zlonamernim ocrnjivanjem ili klevetanjem delova stanovništva, kazniće se zatvorom od 3 meseca do 5 godina 2. Ko: 1) pismeno koje podstiče mržnju protiv delova stanovništva ili nacionalne, rasne ili verske skupine, ili skupine koju odlikuju narodni običaji [etnička skupina], koje poziva na nasilne ili arbitrerne mere protiv istih, ili koje napada na ljudsko dostojanstvo drugih vređanjem, zlonamernim ocrnjivanjem ili klevetanjem delova stanovništva ili gore pomenute skupine: a) širi; b) javno izlaže, šalje, predstavlja ili na drugi način čini dostupnim; v) nudi, daje ili čini dostupnim licu mlađem od 18 godina; g) proizvodi, nabavlja, snabdeva, skladišti, preduzima izvoz ili uvoz sa namerom da koristi ili umnožava pismeno ili ko pomaže takvu upotrebu pismena od strane drugog ili 2) širi emisiju sadržinski označenu pod 1) putem radija, kazniće se zatvorom ne više od tri godine ili novčanom kaznom. 3. Ko javno ili na skupu odobrava, poriče ili čini be-

deće: „Nezvanični prevod Krivičnog zakona je osnovan na prevodima Haralda Šjoldagera i Fin Beker iz 1961. godine, kao i Ronalda Valforda i Lin Hamilton iz 1995. godine. - Dopune zakona su prevedene od strane Ronalda Valforda i Majd Koster i uključene su u prevod po odobrenju ministarstva pravde. Pronalaženje tačnog engleskog ekvivalenta za norveški pravni termin nije bio lak zadatak. U nekim slučajevima rešenja koja su odabrana nisu više od aproksimacija, pošto nema neposrednog ekvivalenta, a u nekim slučajevima bilo je nepohodno upotrebiti eksplikatorne napomene“: *Opšti krivični zakon, sa kasnijim dopunama, poslednje izvršeno Zakonom broj 131 od 21. decembra 2005. godine*, Norveško ministarstvo pravde, Zakonodavno odeljenje, 2006; - <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19020522-010-eng.pdf>, 20. mart 2007. godine.

zazlenim delo iz člana 220a stav 1) izvršeno u vreme Nacional-socijalizma na način podoban da uznemiri javnost kazniće se zatvorom ne više od 5 godina ili novčanom kaznom. 4. Stav 2) važi i za pismena koja sadržinski odgovaraju stavu 3)... ..³⁷

Austrija

U austrijskom KZ govor mržnje se nalazi u 21. glavi koja nosi naziv „Krivična dela protiv javnog reda“ u članu 283. koji nosi naziv „Verhetzung“:

„1. Ko javno poziva ili podstiče, na način podoban da uznemiri javnost, na izvršenje neprijateljskog dela prema crkvi ili verskoj zajednici u zemlji ili prema grupi koja pripada crkvi ili verskoj zajednici, rasi, naciji, etničkoj grupi ili državi kazniće se zatvorom ne manje od dve godine. 2. Isto će se kazniti ko protiv neke od grupa navedenih u stavi 1. javno podstiče mržnju ili ko javno unižava grupu na način koji krši ljudsko dostojanstvo.“³⁸

Poseban zakon koji nosi naziv „Zakon o zabrani Nacional-socijalističke-radničke partije Nemačke“ uređuje zabranu poricanja holokausta, zabranu nacističke propagande, zabranu upotrebe nacističkih oznaka ili obnavljanja nacional-socijalizma. Stav 5. člana 3. glasi:

„Zabranjuje se javno poricanje, teško obesmišljavanje, odobravanje ili opravdavanje genocida izvršenog pod nacional-socijalizmom ili nacional-socijalističkih zločina.“³⁹

Švajcarska

U švajcarskom KZ govor mržnje se nalazi u 12. glavi koja nosi naziv „Krivična dela protiv javnog reda“ u članu 261bis koji nosi naziv „Rasna diskriminacija“:

„Ko javno izaziva mržnju ili diskriminaciju prema licu ili grupi lica zbog njihove rasne, etničke ili verske pripadnosti, ili ko javno širi ideologiju koja je uperena na sistematsko ponižavanje ili klevetanje pripadnika jedne rasne, etničke ili verske grupe, ili ko sa istim ciljem organizuje propagandno delovanje, pomaže ga ili u njemu učestvuje, ili ko rečju, pismenom, slikom, ponašanjem, nasiljem ili na drugi način jedno ili više lica na uvredljiv način omalovažava ili diskriminiše njihovo ljudsko dostojanstvo zbog rasne, etničke ili verske pripadnosti

³⁷ <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm>, 20. mart 2007. godine

³⁸ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=5&less=false>, 13. mart 2007. godine.

³⁹ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=5&less=false>, 13. mart 2007. godine.

tih lica, ili ko iz jednog od ovih razloga poriče genocid ili drugi zločin protiv čovečnosti, grubo, bez kajanja, traži opravdanje, ili ko uskrati ostvarenje opštedozvoljene radnje licu ili grupi lica zbog njihove rasne, etničke ili verske pripadnosti kazniće se novčano ili zatvorom do tri godine.⁴⁰

Švedska

Krivični zakon Švedske u 16. poglavlju pod nazivom „Krivična dela protiv javnog reda“ sadrži i neimenovani član 8. koji glasi:

„Ko izjavom ili drugim sredstvom opštenja, koje je rašireno, preti ili iznosi uvrede nacionalnoj, etničkoj ili drugoj takvoj grupi lica aludirajući na rasu, boju, nacionalno ili etničko poreklo, ili versko opredeljenje kazniće se za agitovanje protiv nacionalne ili etničke grupe zatvorom najviše dve godine, ili ako je delo lakše novčanom kaznom.“⁴¹

Zanimljivo je da švedski zakon istrajava na grupi kao elementu bića ovog dela. Pojedinaac ne može da bude pasivni subjekt ovog krivičnog dela. 2003. godine zakon je promenjen tako što je pooštrena kazna za ovo krivično delo i sada iznosi najmanje 6 meseci a najviše 4 godine zatvora.

Mađarska

Krivični zakon Mađarske u 16. glavi pod nazivom „Krivična dela protiv prava i poretka“ sadrži i 3. odeljak pod nazivom „Krivična dela protiv javnog mira“. Član 269. nosi naziv „Podsticanje protiv zajednica“:

„Ko javno podstiče na mržnju protiv: a) mađarskog naroda, b) bilo koje nacionalne, etničke ili rasne grupe ili određene grupe stanovništva kazniće se zatvorom do 3 godine.“⁴²

Sa ovim krivičnim delom je povezano krivično delo iz člana 174b. pod nazivom „Nasilje protiv pripadnika nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe“ koje se nalazi u 3. odeljku 12. glave Krivičnog zakona. Ova glava nosi naziv „Krivična dela protiv čoveka“, a odeljak nosi naziv „Krivična dela protiv slobode i ljudskog dostojanstva“:

⁴⁰ http://www.admin.ch/ch/d/sr/311_0/a261bis.html, 13. mart 2007. godina.

⁴¹ -

<http://www.legislationline.org/upload/legislations/59/94/4c405aed10fb48cc256dd3732d76.pdf>, 14. mart 2007. godine.

⁴² http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/hungary_criminal_code.pdf, 20. mart 2007. godine.

„1. Ko napadne drugog zato što on pripada, ili učinilac veruje da pripada, nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili verskoj grupi, ili ga prinudi nasiljem ili pretnjom da nešto uradi, ne uradi ili trpi, kazniće se zatvorom do pet godina... ..“⁴³

Mađarski krivični zakon sadrži i član 269b. Pod nazivom „Upoteba despotskih oznaka“ koji je veoma zanimljiv sa stanovišta ovog rada pa će biti naveden:

„Ko: a) rastura; b) koristi pred većim brojem ljudi; c) izlaže u javnosti; kukasti krst, oznake ss-a, strelasti krst, srp i čekić, petokraku zvezdu ili oznake koje ih predstavljaju, ukoliko nije izvršeno teže delo, čini prekršaj i kazniće se novčano.“⁴⁴

Norveška

Krivični zakon Norveške u glavi 13. pod nazivom „Krivična dela protiv javnog reda i mira“ sadrži član 135a. koji je neimenovan:

„Ko, umišljajno ili nehatno, javno iznese diskriminatornu izjavu ili izjavu mržnje kazniće se novčano ili zatvorom do 3 godine. Izjava koja je izneta na taj način da je izvesno da će biti saznata od većeg broja lica smatra se jednakom sa javno iznetom izjavom. Znakovi će se smatrati izjavom. Pomagač se kažnjava istom kaznom. Diskriminatorna izjava ili izjava mržnje jeste ona izjava kojom se preti ili vređa, podstrekava na mržnju, progon, vređanje koga zbog njegove: a) boje kože, nacionalnog ili etničkog porekla; b) vere ili životnog stava, c) homoseksualnosti, životnog stila ili opredeljenja.“

Velika Britanija

U britanskom pravu govor mržnje je propisan sa nekoliko akata, ali je najvažniji „Zakon o javnom redu“ iz 1986. godine. Akt je, pored ostalog, određivao pojam rasne mržnje i krivična dela rasne mržnje. „Zakon o javnom redu“ je 2006. godine dopunjen zakonom koji nosi naziv „Zakon o rasnoj i verskoj mržnji“. Ovim zakonom je izvršeno prosto dopunjavanje zakona iz 1986. godine pojmom verske mržnje i novim krivičnim delima verske mržnje. Nova dela verske mržnje su u suštini ista kao i dela rasne mržnje, samo je dodat novi objekat mržnje. Pored rase, to sada može biti i vera. Naročito je zanimljivo da zakon nosi potpuno novi na-

⁴³ http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/hungary_criminal_code.pdf, 20. mart 2007. godine.

⁴⁴ http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/hungary_criminal_code.pdf, 20. mart 2007. godine.

živ, „Zakon o rasnoj i verskoj mržnji“, iako on uopšte nije nov zakon već samo dopuna starog zakona iz 1986. godine.

Zakon o javnom redu

Treći deo zakona iz 1986. godine nosi naziv „Rasna mržnja“. Prvi član u ovom delu, a 17. u celom zakonu, nosi naziv „Značenje [pojma] rasne mržnje“:

„U ovom delu [zakona] „rasna mržnja“ znači mržnju prema grupi osoba određenoj bojom, rasom, nacionalnošću (uključujući državljanstvo), etničkim ili nacionalnim poreklom“⁴⁵

Članovi zakona od 18. do 22. određuju različite krivična dela rasne mržnje nemaju posebne nazive, već se jedan naziv nalazi ispred član 18. i koristi se za svih pet članova: „Dela kojim se namerava ili je izvesno da će izazvati rasnu mržnju“. Član 18. propisuje:

„**1.** Ko koristi preteće, zloupotrebjljive ili uvredljive reči ili ponašanje, ili ko pokazuje kakvo preteće, zloupotrebjljivo ili uvredljivo pismeno kriv je ako je: a) nameravao da time izazove rasnu mržnju, ili b) bilo izvesno, uzevši u obzir sve okolnosti, da će se time izazvati rasna mržnja. **2.** Krivično delo iz ovog člana može biti izvršeno na javnom mestu ili van njega, s tim da delo neće postojati ukoliko su reči i ponašanje korišćeni odnosno pismeno prikazano u stanu i nisu opaženi izvan tog, ili drugog stana. **3.** Policija može i bez naloga da uhapsi svakog za koga razumno posumnja da vrši delo iz ovog člana. **4.** U postupku za delo iz ovog člana optuženi se može odbraniti ako dokaže da je imao razloga da veruje da reči, ponašanje ili pismeno neće biti opaženi izvan tog ili drugog stana. **5.** Za koga se pokaže da nije nameravao da izazove rasnu mržnju neće biti kriv za delo iz ovoga člana ako nije nameravao da njegove reči, ponašanje ili pismeno budu preteći, zloupotrebjljivi ili uvredljivi. **6.** Ovaj član se ne primnjuje na reči, ponašanja ili pismena čija je jedina svrha bila da budu deo [radijskog ili televizijskog] programa.“⁴⁶

⁴⁵

<http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?LegType=All+Legislation&title=public+order+act&Year=1986&searchEnacted=0&extentMatchOnly=0&confersPower=0&blanketAmendment=0&sortAlpha=0&TYPE=QS&PageNumber=1&NavFrom=0&parentActiveTextDocId=2236942&ActiveTextDocId=2236993&filesize=50041>, 14. mart 2007. godine.

⁴⁶

<http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?LegType=All+Legislation&title=public+order+act&Year=1986&searchEnacted=0&extentMatchOnly=0&confersPower=0&blanketAmendment=>

Član 19. je posvećen izdavanju i rasturanju pretećeg, zloupotrebljivog ili uvredljivog pismena. Član 20. je posvećen glumcu ili reditelju predstave koja sadrži preteće, zloupotreblljive ili uvredljive reči ili ponašanja. Član 21. kažnjava prikazivanje ili rasturanje pretećeg, zloupotreblljivog ili uvredljivog video ili zvučnog zapisa, a 22. prikazivanje radijskog ili tv programa pretećeg, zloupotreblljivog ili uvredljivog sadržaja. Član 23. nosi naziv „Posedovanje rasno zapaljivog materijala“, ali uopšte ne daje određenje kakav je materijal rasno zapaljiv već govori o posedovanju pretećeg, zloupotreblljivog ili uvredljivog video ili zvučnog zapisa ili pismena koje je prikazano, pokazano, odigrano, izdato ili rastureno. Član 27. određuje kazne za dela iz dela 3. zakona i to iste kazne sva dela. U slučaju da je vođen krivični postupak (conviction on indictment) kazna je zatvor do 7 godina ili novčana kazna, ili obe kazne. U slučaju prekršajnog postupka (summary conviction) kazna je zatvor do 6 meseci ili novčana kazna ili obe. Zanimljivo je da se postupak za ova dela se vodi samo po odobrenju vrhovnog tužioca (Attorney General.).

Zakon o rasnoj i verskoj mržnji

Već je rečeno da je Zakon o rasnoj i verskoj mržnji samo dopuna Zakona o javnom redu. Tako ovaj zakon određuje u svom prvom članu da se nakon dela 3. u Zakon o javnom redu dodaje deo 3a. koji nosi naziv „Mržnja na verskim osnovama“. Ovaj deo je uređen na isti način kao i deo 3. Prvo dolazi član 29a. koji daje određenje verske mržnje, a zatim članovi koji određuju krivična dela verske mržnje:

„U ovom delu [zakona] „verska mržnja“ znači mržnju prema grupi osoba određenoj verskim uverenjima ili nedostatkom verskih uverenja“⁴⁷

Krivična dela su određena na isti način što znači da prvo dolazi član 29b. koji uređuje korišćenje pretećih reči, ponašanja i pismena kojim se namerava izazvati verska mržnja:

„1. Ko koristi preteće reči ili ponašanje, ili ko pokazuje kakvo preteće pismeno kriv je ako je time nameravao da izazove versku mržnju. 2. Krivično delo iz ovog člana može biti izvršeno na javnom mestu ili van njega, s tim da delo neće postojati ukoliko su reči i ponašanje korišćeni odnosno pismeno prikazano u stanu i nisu opaženi izvan tog, ili drugog stana. 3. Policija može i bez naloga da uhapsi svakog za koga razumno posumnja da vrši delo iz ovog člana. 4. U postupku za delo iz ovog člana optuženi se

ment=0&sortAlpha=0&TYPE=QS&PageNumber=1&NavFrom=0&parentActiveTextDocId=2236942&ActiveTextDocId=2236993&filesize=50041, 14. mart 2007. godine.

⁴⁷ <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2006/60001--b.htm>, 14. mart 2007. godine.

može odbraniti ako dokaže da je imao razloga da veruje da reči, ponašanje ili pismeno neće biti opaženi izvan tog ili drugog stana. 5. Ovaj član se ne primenjuje na reči, ponašanja ili pismena čija je jedina svrha bila da budu deo [radijskog ili televizijskog] programa⁴⁸

Član 29c. uređuje izdavanje i rasturanje pismena pretećeg sadržaja sa istom namerom. Član 29d. kažnjava reditelja ili glumca predstave koja sadrži preteće reči ili ponašanja koje se koriste sa namerom da se izazove rasna mržnja dok član 29e. propisuje kao krivično delo rasturanje i prikazivanje video ili zvučnog zapisa pretećeg sadržaja. Član 29f. pokriva emitovanje radijskog ili televizijskog programa pretećeg sadržaja. Član 29g. uređuje posedovanje zapaljivog pismena, video ili zvučnog zapisa. Kazne za krivična dela verske mržnje određene su potpuno isto kao i za krivična rasne mržnje.

Zakon o rasnoj i verskoj mržnji u članu 29j. sadrži jednu veliku razliku u odnosu na Zakon o javnom redu. Član nosi naziv „Zaštita slobode izražavanja [mišljenja]“ i glasi:

„Ništa u ovom delu zakona neće biti tumačeno na takav način, niti će imati takvo dejstvo, da ograničava ili zabranjuje raspravu, kritiku ili izražavanje antipatije, neslaganja, nesviđanja, podsmeha, uvrede ili zloupotrebe neke vere i verovanja i prakse njenih pripadnika, ili nekog drugog verskog sistema i verovanja i prakse njegovih pripadnika, ili preobraćanja, ili pritiskanja pripadnika druge vere ili verskog sistema da prestanu sa upražnjavanjem svoje vere ili verskog sistema.“⁴⁹

Irska

Irska je 1989. godine donela „Zakon o zabrani podstrekavanja mržnje“ koji pokazuje velike sličnosti sa britanskim Zakonom o javnom redu, odnosno onim njegovim delom koji uređuje rasnu mržnju. Zakon u 1. članu daje odredbu mržnje:

„1. 1) U ovom zakonu... ..“mržnja“ znači mržnju prema grupi lica unutra države ili drugde zbog njihove rase, boje, nacionalnosti, vere, etničkog ili nacionalnog porekla, pripadnosti putujućoj zajednici ili seksualnom opredeljenju... ..“⁵⁰

Nakon toga u 2. članu pod nazivom „Dela za koja je izvesno da će izazvati rasnu mržnju“ zakon daje odredbe krivičnih dela mržnje:

„1. Čini krivično delo ko: 1) izdaje ili rastura pisani materijal; 2) koristi reči, ponašanje ili prikazuje pisani materijal a) izvan stana, b) unutar

⁴⁸ <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2006/60001--b.htm>, 14. mart 2007. godine.

⁴⁹ <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2006/60001--b.htm>, 14. mart 2007. godine.

⁵⁰ <http://www.irishstatutebook.ie/front.html>, 19. mart 2007. godine

svog stana na način da reči, ponašanje ili pisani materijal mogu biti opazeni van stana; 3) rastura, prikazuje ili pušta video ili zvučni zapis; ako su pisani materijal, reči, ponašanje, video ili zvučni zapis preteći, zloupotrebivi ili uvredljivi i ako je nameravao da time izazove rasnu mržnju, ili je bilo izvesno, uzevši u obzir sve okolnosti, da će time izazvati rasnu mržnju. **2.** 1. U postupku za delo iz prethodnog stava, ukoliko se ne dokaže da je optuženi imao nameru da izazove mržnju, on se može braniti da nije sumnjao ili nije imao razloga da sumnja da su materijal ili zapis preteći, zloupotrebivi ili uvredljivi. 2. U postupku za delo iz 2. tačke prethodnog stava optuženi se može braniti 1) ako dokaže da je bio unutar stana i nije imao razloga da veruje da će se reči, ponašanje ili materijal opaziti van stana; 2) ako se ne dokaže da je nameravao da izazove mržnju da dokaže da nije nameravao, ili nije bio svestan, da reči, ponašanje ili materijali mogu da budu preteći, zloupotrebivi ili uvredljivi. **3...** ...⁵¹

Član 3. je posvećen emitovanju radijskog ili televizijskog programa za koji je izvesno da će izazvati mržnju, a član 4. pripremi i posedovanju materijala za koje je izvesno da će izazvati mržnju. Kazne su propisane članom 6. jednako za sva dela i to u slučaju da je vođen krivični postupak (conviction on indictment) kazna je zatvor do 2 godina ili novčana kazna, ili obe kazne. U slučaju prekršajnog postupka (summary conviction) kazna je zatvor do 6 meseci ili novčana kazna ili obe.

Slovačka

Novi slovački krivični zakon koji je stupio na snagu 2006. godine u 1. delu, koji nosi naziv „Krivična dela protiv mira i čovečnosti“, 12. glave, u članu 423. pod nazivom „Uvreda nacije, rase ili vere“ određuje:

„**1.** Ko javno uvredi: 1) narod, njegov jezik, rasu ili etničku grupu; 2) grupu na osnovu njenog pripadanja ili nepripadanja veri kazniće se zatvorom do 1 godine. **2.** Zatvorom do tri godine kazniće se ko delo iz stava 1...“⁵²

Naredni član 424. nosi naziv „Podstrekavanje na rasnu ili etničku mržnju“:

„**1.** Ko javno a) podstrekne na mržnju protiv naroda, narodnosti, rase ili etničke grupe ili b) podstrekne na ograničavanje prava ili sloboda pripadnicima naroda, narodnosti, rase ili etničke grupe kazniće se zatvorom do 1 godine ili novčanom kaznom. **2.** Istom kaznom kazniće se ko se udruži ili organi-

⁵¹ <http://www.irishstatutebook.ie/front.html>, 19. mart 2007, godine.

⁵² <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=45&less=false>, 19. mart 2007. godine.

zuje s drugim licima u nameri izvršenja dela iz prethodnog stava. **3.** Zatvorom najmanje 1 godinu kazniće ko dela iz stava 1. ili 2... ..⁵³

Finska

Finski krivični zakon u 10. poglavlju pod nazivom „Ratni zločini i zločini protiv čovečnosti“ sadrži član 8. koji nosi naziv „Agitacija protiv naroda“:

„Ko javno širi izjave ili druga obaveštenja kojima se preti, ponižava ili vređa određena rasna, nacionalna, verska, etnička ili druga slična grupa kazniće se za agitaciju protiv naroda novčanom kaznom ili zatvorom do 2 godine.“⁵⁴

Rusija

Krivični zakon Ruske federacije u 29. poglavlju pod nazivom „Krivična dela protiv osnova ustavnog poretka i državne bezbednosti“ u 282. članu koji nosi naziv „Podstrekavanje na rasnu, nacionalnu i versku mržnju“ propisuje:

„**1.** Dela usmerena na podstrekavanje nacionalne, rasne ili verske mržnje, ponižavanje ljudskog dostojanstva, kao i propaganda izuzetnosti, nadmoći ili inferiornosti lica na osnovu njihovog stava prema verskom, nacionalnom ili rasnom opredeljenju, ako su ova dela izvršena javno ili upotrebom masovnih medija kazniće se novčanom kaznom u iznosu od 500 do 800 najmanjih plata, ili plata, ili bilo kojeg drugog prihoda izvršio-oca za period od 5 do 8 meseci, ili ograničavanjem slobode do 3 godine, ili zatvorom od 2 do 4 godine. **2.** Delo iz stava jedan koje je izvršeno: a) silom ili pretnjom upotrebe sile; b) od strane službenog lica u vršenju službene dužnosti; v) od strane organizovane grupe, kazniće od 3 do 5 godina zatvora.“

Rumunija

Rumunski krivični zakon u 1. glavi posebnog dela koje nosi naziv „Krivična dela protiv bezbednosti države“ sadrži i član 166. koji je neimenovan:

„Javna propaganda usmerena ka ustanovljavanju totalitarne države, bez obzira na sredstvo izvršenja, kazniće se zatvorom od 6 meseci do 5 godina i uskraćivanjem određenih prava.“⁵⁵

⁵³ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=45&less=false>, 19. mart 2007. godine.

⁵⁴ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>, 19. mart 2007. godine.

⁵⁵ http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/romania_criminal_code.pdf, 20. mart 2007. godine.

U 9. glavi posebnog dela rumunskog krivičnog zakona koja nosi naziv „Krivična dela koja narušavaju odnose među ljudima“, a u 4. odeljku glave koje nosi naziv „Ostala krivična dela“, nalazi se član 317. koji je neimenovan:

„Nacionalističko-šovinistička propaganda koja izaziva nacionalnu i rasnu mržnju, a koja se ne može podvesti pod član 166, kazniće se zatvorom od 6 meseci do 5 godina.“⁵⁶

Srbija

Srpski Krivični zakon u 28. glavi pod nazivom „Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbedosti republike Srbije i SCG“ u članu 317. koji nosi naziv „Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti“ uređuje sledeće:

„**(1)** Ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, ili netrpeljivost među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. **(2)** Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. **(3)** Ko delo iz st. 1. i 2. ovog člana vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etničkih grupa koje žive u Srbiji, kazniće se za delo iz stava 1. zatvorom od jedne do osam godina, a za delo iz stava 2. zatvorom od dve do deset godina.“

U 34. glavi Krivičnog zakonika pod nazivom „Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava“ nalazi se u članu 387. delo „Rasna diskriminacija“:

„**(1)** Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane SCG, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. **(2)** Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi. **(3)** Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.“

⁵⁶ http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/romania_criminal_code.pdf, 20. mart 2007. godine.

Danska

Krivični zakon Danske u glavi 27. pod nazivom „Krivična dela protiv časti i određenih ličnih prava“ sadrži član 266b koji se zove „Zabrana širenja rasizma i rasističke propagande“ koji glasi:

„1. Ko javno ili sa namerom širenja izjavom ili drugim obaveštenjem preti, vređa ili ponižava grupu ljudi zbog njihove rase, boje, nacionalnog ili etničkog porekla, ili seksualnog opredeljenja kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do 2 godine. 2. Ukoliko se radnja krivičnog dela može označiti kao propaganda ta činjenica će se uzeti kao otežavajuća okolnost kod odmeravanja kazne.“

Belgija

Belgija je jedna od retkih država koja je 1995. godine donela „Zakon o zabrani poricanja, umanjivanja, opravdavanja i odobravanja genocida izvršnog od strane nemačkog nacional-socijalističkog režima za vreme drugog svetskog rata“. Takođe, Belgija je donela „Anti-rasistički zakon“ kojim se kažnjava podsticanje diskriminacije, mržnje i nasilja protiv pojedinca zbog njegove rase, boje, nacionalnog ili etničkog porekla. Zaštitni objekat može biti i grupa, zajednica ili njihov pripadnik. Pored ova ga kažnjava se i javno iznošenje namere diskriminacije, mržnje ili nasilja prema istim zaštitnim objektima.⁵⁷

Italija

Italija je 1975. godine donela Zakon broj 675 koji je dopunjen 1993. godine Zakonom broj 205. Ovim zakonom Italija je zabranila širenje ideja osnovanih na superiornosti ili rasnoj ili etničkoj diskriminaciji. Kažnjivo je i podstrekavanje ili izvršenje diskriminatorskih akata na rasnim, etničkim, nacionalnim ili verskim osnovama. Posebno se kažnjava podstrekavanje ili izvršenje nasilnog akta ili provokacije na rasnim, etničkim, nacionalnim ili verskim osnovama. Prilikom dopune iz 1993. godine, kao novina, određeno je kao kažnjivo javno izlaganje oznaka organizacija, društava ili pokreta koji podstiču na diskriminaciju ili nasilje na rasnim, etničkim, nacionalnim ili verskim osnovama. Ovo delo dobija teži oblik kada je izvršeno na javnom skupu ili sportskom takmičenju.⁵⁸

⁵⁷ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=8&less=false>, 19. mart 2007. godine.

⁵⁸ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=27&less=false>, 19. mart 2007 godine.

Poljska

Poljski krivični zakon u članu 256. kažnjava javnu propagandu fašističkih i totalitarnih poredaka i podstrekavanje na mržnju na nacionalnim, etničkim, rasnim i verskim osnovama. Član 257. kažnjava javnu uvredu grupe lica na osnovu njihovog nacionalnog, etničkog, rasnog ili verskog opredeljenja. Član 119. kažnjava nasilje ili pretnje grupi ili pojedincima na osnovu njihovog nacionalnog, etničkog, rasnog ili verskog opredeljenja.⁵⁹

Španija

Član 510. španskog krivičnog zakona kažnjava podstrekavanje na diskriminaciju, mržnju i nasilje na rasističkim, anti-semitskim, etničkim osnovama kao i na osnovu, ideologije, vere, uverenja, porodičnog statusa, rase, nacionalnog porekla, pola, seksualne orijentacije, bolesti ili invalidnosti.⁶⁰

Portugalija

Član 240. Krivičnog zakona Portugalije određuje kao kažnjivo podstrekavanje na akte nasilja prema pojedincima ili grupama na osnovu njihove rase, boje, etničkog, nacionalnog ili verskog porekla sa namerom podsterkavanja ili ohrabrivanja rasne ili verske diskriminacije. Ovo delo se vrši, javno, putem pismena namenjenog javnosti ili drugog sredstva javnog opštenja. Kažnjava se i na isti način izvršeno ponižavanje ili vredanje pojedinaca ili grupa na osnovu njihove rase, boje, etničkog, nacionalnog ili verskog porekla sa namerom podstrekavanja ili ohrabrivanja rasne ili verske diskriminacije.⁶¹

Grčka

Grčka je 1979. godine donela „Zakon o delima i delovanjima usmerenim ka rasnoj diskriminaciji“ koji je dopunila 1984. godine. Zakonom se kažnjava umišljajno i javno, učinjeno putem reči, pismena, crteža ili na drugi način, podstrekavanje na dela ili delovanja koja mogu ishodomati u diskriminaciji, mržnji ili nasilju prema pojedincima ili grupama na osnovu njihovog rasnog ili nacionalnog porekla ili vere. Kažnjava se i javno izražavanje, putem reči, pismena, crteža ili na drugi način, nasilnih ideja

⁵⁹ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=39&less=false>, 19. mart 2007. godine.

⁶⁰ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=47&less=false>, 19. mart 2007. godine.

⁶¹ <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=40&less=false>, 19. mart 2007. godine.

prema pojedincima ili grupama na osnovu njihovog rasnog ili nacionalnog porekla ili vere.⁶²

ZAJEDNIČKE ODLIKE ZABRANA SLOBODE GOVORA KOJE SADRŽINSKI ODGOVARAJU POJMU „GOVOR MRŽNJE“ U ODABRANIM EVROPSKIM KRIVIČNIM PRAVIMA

RADNJA IZVRŠENJA GOVORA MRŽNJE⁶³

Radnje izvršenja govora mržnje u evropskim krivičnim zakonicima su raznorodne. Ipak je moguće pronaći neke sličnosti, koje govore o jedinstvenom poreklu svesti o zabranama slobode govora.

Govor mržnje je javan

Prva sličnost radnji izvršenja govora mržnje je njena javnost. Radnja govora mržnje ne može biti neka tajna radnja, koja nije saznata od strane javnosti. Zakonodavci ne žele da kažnjavaju mržnju koja se širi u privatnim krugovima ili je smatraju za bezopasnu. Nejavna radnja ne bi bila podobna da izazove uznemirenje javnosti ili da napadne na ustavni poredak, što su dve najčeće zaštićene vrednosti krivičnim delima koje zabranjuju govor mržnje. Razlika između više različitih zakona koji zahtevaju javnost jeste u formalnom ili materijalnom pristupu pojmu javnosti.

Tako nemački i austrijski zakon zahtevaju da radnja izvršenja bude podobna da zaista uznemiri javnost, što znači da javnosti pristupaju sa suštinskog stanovišta. Kod švajcarskog, mađarskog, norveškog, britanskog, irskog, slovačkog, finskog, ruskog i danskog zakonodavca dovoljno je da radnja govora mržnje bude javna. Zakoni ne zahtevaju da radnja zaista dovede do uznemirenja u javnosti, što se naziva formalnim pristupom javnosti. Srpski i rumunski zakoni govore o propagandi kao o radnji izvršenja govora mržnje, koja nužno mora da bude javna. Švedski govori o izjavi ili sredstvu opštenja kao načinu širenja uvreda i pretnji, što opet posredno govori o javnosti kao o mestu u kojem se vrši govor mržnje.

Kod izvršenja govora mržnje mora se posvetiti posebna pažnja izvršenju krivičnog dela putem sredstava javnog obaveštavanja. Neki od za-

⁶² <http://www.legislationline.org/?tid=218&jid=22&less=false>, 19. mart 2007. godine.

⁶³ Pojam „govor mržnje“ ovdje uzimamo samo iz razloga ekonomičnosti i jednostavnosti umesto „krivična dela koja sadržinski odgovaraju pojmu govora mržnje“.

kona su pokušali da obuhvate takve načine, a neki ih potpuno zanemaruju. Naročito je zanimljivo da niti jedan zakon ne pominje internet kao jedno od mogućih sredstava opštenja za izvršenje dela, iako je u pitanju jedna od najbrže rastućih pojava na polju širenja govora mržnje i rasističke propagande.⁶⁴

Govor mržnje je najčešće, sa formalnog stanovišta propaganda,
a sa sadržinskog stanovišta, vređanje

Osnovna i ključna radnja govora mržnje je podsticanje. U slučaju govora mržnje u pitanju je podsticanje na mržnju. Ona je i najčešća. Podstrekač je onaj ko ima određeni stav, u ovom slučaju stav mržnje prema određenim društvenim skupinama, i hoće da taj stav prenese na druge ljude. Skoro svi zakoni sadrže ovu, reklo bi se, noseću radnju govora mržnje, sa izuzetkom švedskog, finskog i danskog zakona. Čini se da je ova radnja izvršenja, sa stanovišta oblika radnje izvršenja, noseća radnja govora mržnje. Govor mržnje se pojavljuje u obliku iznošenja stavova mržnje prema različitim društvenim grupama i praćen je voljom da se ti stavovi prenesu na druge. Kada neki pojedinac iznese stavove mržnje i hoće da te stavove slušaoci usvoje, onda on jednostavno rečeno podstrekava ili podstiče na mržnju. Sve druge radnje izvršenja su, u stvari, nadgradnja ove radnje ili pojave koje prate iznošenje mržnje. Često su to i sredstva za iznošenje govora mržnje.

Zanimljivo je da propagandu mržnje kao radnju izvršenja pominje nekoliko zakona, (švajcarski, rumunski, srpski i danski), međutim ostaje otvoreno pitanje je da li je to potrebno. Javno podstrekavanje na mržnju i nije ništa drugo nego propaganda mržnje.⁶⁵ Pojam propagande se ne može drugačije shvatiti od pozivanja, podsticanja ili podstrekavanja na usvajanje neke ideje ili stavova-u ovom slučaju ideje ili stava mržnje. Određivanje propagande kao radnje izvršenja ima smisla u rumunskom zakonu,

⁶⁴ Mera broj 147 pod e), *Akcioni program*, usvojen na Svetskoj konferenciji protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i srodnih netolerancija održanoj u Durbanu 2-001. godine: *Report of the World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance*, Durban, 31 August - 8 September 2001, - <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/215/43/PDF/N0221543.pdf?OpenEle>, 25. mart 2007. godine.

⁶⁵ Razlika između podstrekavanja kao oblika saučesništva i propagande leži u činjenici da podstrekavanje mora da bude izvršeno ka određenom licu ili krugu lica, a propaganda ne mora i najčešće nije. Ona predstavlja agitovanje, pozivanje ili podsticanje na usvajanje nekih ideja ili stavova. Uređena krivična prava je izbegavaju jer se njenim propisivanjem ugrožava jedno od osnovnih ljudskih prava-pravo na slobodu misli i - uverenja. Vrlo je teško postaviti razliku između slobode misli i njene zloupotebe.

zato što on ne pominje niti jednu drugu radnju izvršenja i danskom, jer je on jedan od retkih zakona koji uopšte ne pominje podstrekavanje kao radnju izvršenja govora mržnje. U švajcarskom i srpskom zakonu ona je nepotrebna jer se preklapa sa ostalim radnjama izvršenja.

Klasična prateća pojava govora mržnje jeste vređanje i, ređe, klevetanje. Ovo stoga što govor mržnje u najvećem broju slučajeva, u svojoj suštini, sadržinski, jeste uvreda dostojanstva. Osnovni oblici napada na dostojanstvo ljudi jesu vređanje ili klevetanje. Nemački zakon pominje kao radnje izvršenja i „vređanje, zlonamerno ocrnjivanje ili klevetanje“. Austrijski pominje „unižavanje koje vređa ljudsko dostojanstvo“, a švajcarski „ponižavanje ili klevetanje“ i uvredljivo omalovažavanje ljudskog dostojanstva. Vređanje kao radnju izvršenja govora mržnje pominju još i švedski, norveški (koji izričito kaže da je izjava mržnje jeste ona izjava kojom se vređa), britanski, irski, slovački, finski i danski zakon. Ponižavanje kao radnju izvršenja pominju danski, ruski, finski, švajcarski i austrijski zakon. Treba izneti mišljenje da je ovu radnju izvršenja teško razlikovati od vređanja obzirom da su ovi izrazi sinonimi, barem u srpskom jeziku.

Treba istaći jednu razliku koja postoji između zakona koji pominju vređanje ili klevetanje kao radnje govora mržnje. Kod nekih zakona vređanje ili klevetanje jesu radnje izvršenja govora mržnje paralelne sa podstrekavanjem na mržnju (Nemačka, Austrija, Švajcarska, Slovačka, Rusija), dok je kod nekih zakona ona samo sredstvo za izazivanje mržnje ili podstrekavanje na mržnju (Norveška, Britanija, Irska). Osnovno pitanje koje se ovde postavlja je da li je moguće mrzeti bez vređanja i obrnuto, da li je moguće vređati bez mržnje?

Najčešće će kod govora mržnje biti prisutno i jedno i drugo. Mržnja je, najčešće, pokretački motiv vređanja. Mrzeći druge, izvršilac dela vređa sa namerom da slušaoc pridobije za svoje stavove. I obrnuto, vređanje društvenih skupina može biti izvršeno putem pozivanja slušalaca da usvoje stav mržnje koji je uvredljiv.

Čini se da su, ipak, u pravu oni zakonodavci koji odvajaju podstrekavanje na mržnju od vređanja ili klevetanja kao radnji izvršenja govora mržnje. Pozivati ili podsticati na mržnju neke društvene skupine je moguće bez da se kleveću ili vređaju iste. Vređati i klevetati društvenu skupinu je moguće bez iznošenja stavova mržnje, makar takvi stavovi pokreću onoga ko vređa.

Postoji još jedan razlog zbog kojeg je potrebno odvajanje ove dve radnje. Podsticanje na mržnju, kao i svako drugo podstrekavanje, mora da sadrži nameru da se oni stavovi ili ideje na koje neko poziva usvoje od strane slušaoca. Drugim rečima izvršilac ima umišljaj u pogledu šire-

nja svojih ideja i stavova. U drugom slučaju, slučaju vređanja društvenih skupina, namera širenje ideja i stavova mržnje uopšte ne mora da bude prisutna. Ono može da bude nameravana posledica i najčešće će tako biti, ali i ne mora. Najčešće će se vređanje društvene skupine pojaviti kao sredstvo za širenje mržnje. Ipak, širenje mržnje kao posledica vređanja može da bude i u sferi nehata izvršioca. Moguće je zamisliti i situaciju gde je širenje takvih ideja i stavova mržnje u potpunosti ne-skrivljena posledica vređanja društvenih skupina. Ove dve mogućnosti nisu namera izvršioca pa samim tim ne odgovaraju pojmu podsticanja u smislu propagande.

Često su u zakonima prisutne radnje izvršenja koje su samo sredstvo za izvršenje govora mržnje. Nemački zakon poznaje širenje, javno izlaganje, slanje, predstavljanje ili na drugi način činjenje dostupnim pismena sa sadržajem govora mržnje. Slične odredbe poznaje britanski i irski zakon.

Ugrožavanje sigurnosti je česta radnja izvršenja govora mržnje. Kao radnju izvršenja pominju je švedski, norveški, finski, danski, britanski i irski zakon. Norveški zakon je zanimljiv zato što izjednačava izjavu mržnje sa, između ostaloga, pretećom izjavom. Ovo se čini pogrešnim. Moguće je pretiti bez mržnje i mrzeti bez pretnje.

Govor mržnje je, u pravilu, verbalni akt

Govor mržnje je klasičan primer govornog (verbalnog) akta kao radnje izvršenja krivičnog dela. Nema sumnje da bi i svaki gestovni ili znakovni vid opštenja, kao fizički, a ne govorni akt, mogao da bude radnja izvršenja govora mržnje. Ipak, u nekim od pregledanih zakona se određene fizičke radnje bez opravdanog osnova stavljaju položaj radnje izvršenja govora mržnje. To su vršenje diskriminacije i vršenje telesnih povreda. One nisu krivična dela kojim se, u prvom redu, napada na dostojanstvo (čast, ugled) i mogu se bez problema izvršiti uz potpuno odsustvo mržnje. U pitanju su dela kojim se, prevashodno, napadaju druge vrednosti i predstavljaju nepotreban sadržaj uz govor mržnje. Moguće je izvršiti diskriminaciju ili telesnu povredu sa mržnjom prema povređenom ili diskriminisanom, ali tada bi veza sa govorom mržnje bila samo motiv, i tada bi prešli u jednu drugu skupinu krivičnih dela-krivična dela mržnje. To su ona krivična dela koja su izvršena sa mržnjom kao motivom bez obzira na vrstu. U takva dela bi spadalo i ubistvo, kada bi bilo izvršeno iz mržnje. Ova skupina krivičnih dela postoji, ali ne u krivičnom pravu, već u kriminologiji. Ovo stoga što su motivi u krivičnom pravu, u načelu, bez važnosti i ne odgovaraju kao osnov za skupljanje krivičnih dela po srod-

nosti. Osnov za svrstavanje krivičnih dela po srodnosti jesu vrednosti koje se njima štite, a ne motivi iz kojih se vrše. Oni bi mogli da imaju važnost samo kao olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti prilikom odmeravanja sankcija.

SUBJEKTI ZAŠTIĆENI ZABRANAMA GOVORA MRŽNJE (PASIVNI SUBJEKT KOD GOVORA MRŽNJE)

Jedna od odlika govora mržnje, i verovatno najvažnija, jeste njegova usmerenost ka skupini ljudi, a ne pojedincima. Međunarodni izvori u ovoj oblasti, koji su uzor unutrašnjim pravima, drže se, uglavnom, uskog kruga skupina koje mogu biti predmet govora mržnje. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine govori o nacionalnoj, rasnoj i verskoj skupini, dok se Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije zadržava na još uvek užem krugu skupina: rasi i etnosu.

Zakoni pojedinih država se drže određenih skupina, već prema nahođenju zakonodavca. Niti jedan zakonodavac nije iscrpan u propisivanju skupina koje uživaju zaštitu prava. Ovo je jedna od najvećih prepreka urednom krivično-pravnom ustanovljavanju govora mržnje. Kako god da se odrede skupine čije se dostojanstvo štiti, uvek ostane neka koja je nezaštićena i to u pravilu ona koja je najslabija, pa samim tim i i najranjivija. Najslabije skupine jesu upravo one koje nisu u stanju da uobličie svoj zajednički interes i da ga pretoče u zakonodavnu volju. Stoga je sasvim umesno pitanje šta sa onim skupinama koje nisu našle mesto u zakonu, pa samim tim nisu zaštićene od izazivanja mržnje? Meta „govora mržnje“ često jesu i druge društvene skupine koje, iako ih zakon ne pominje neposredno, svakako postoje.⁶⁶ U pitanju su polovi, skupine sa različitim seksualnim opredeljenjem, društvene klase, invalidi, duševno bolesni, debeli ljudi, ružni ljudi i druge slične skupine. Nije li zakon napravio neku vrstu diskriminacije kada je propustio da ih pomene? Ako nije zabranjeno govoriti sa omalovažavanjem o homoseksualcima ili duševno zaostalim osobama nisu li zakoni podelili stanovništvo u skupine koje su zaštićene i one koje to nisu?⁶⁷ Speech codes na američkim univerzitetima štitali su daleko veći broj društvenih skupina. Osim rasnih, verskih i etničkih sku-

⁶⁶ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 565.

⁶⁷ Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 565, 567-568.

pina, zaštitu su nalazile i polne, starosne i seksualne skupine, invalidi i ratni veterani.⁶⁸

Važno pitanje kod određivanja kruga subjekata koji uživaju zaštitu jeste da li se štite i pojedinci čije je dostojanstvo narušeno govorom mržnje zbog pripadnosti nekoj od zaštićenih skupina ili ne?

Zaštićene skupine

Najčešće zaštićene skupine su nacionalne, rasne, verske i etničke. Ove četiri skupine štiti švedski, norveški, austrijski, britanski, irski, slovački, finski i nemački zakonodavac.

Većina zakonodavaca dodaje među skupine koje se štite i neke posebne prema svojim sklonostima.

Finski zakonodavac pored četiri osnovne skupine dodaje i „drugu sličnu skupinu“.

Nemački zakonodavac je probao da ostavi otvorena vrata za sudove da tumačenjem šire broj grupa koje se štite krivičnim zakonom. Pored nacionalne, rasne, verske i etničke skupine, nemački zakonodavac štiti i „društvenu skupinu“. Zakon ne daje bliže određenje ovog pojma, ali se može pretpostaviti da je ovu mogućnost zakonodavac ostavio kako bi se različite društvene skupine, manje ili više zaokružene i određene, mogle podvesti pod ovaj pojam i uživati zaštitu. Nema nikakve prepreke da se „društvenom skupinom“ označe homoseksualci, invalidi, debeli ljudi, ružni i tome slično.

Britanski zakonodavac zaštićenim grupama dodaje i „državljanje“, a austrijski zakonodavac zaštićenim grupama dodaje i „državu“.

Norveški pripadnicima ovih skupina dodaje i homoseksualce, i pripadnike određenog „životnog stila i opredeljenja“. Irski se kreće sličnim putem kao i norveški zakonodavac, ali nešto šire jer on ne pruža zaštitu samo homoseksualcima već i pripadnicim svakog drugog „seksualnog opredeljenja“. Povrh ovoga irski zakonodavac među zaštićene skupine dodaje i „putujuće zajednice“.

Slovački dodaje pored verske skupine i skupinu koju odlikuje neveroćanje u boga.

Švajcarski uže određuje skupine. On štiti rasne, verske i etničke skupine, propuštajući da zaštiti nacionalne grupe. Mađarski zakonodavac iz ove četiri osnovne grupe ne pruža zaštitu verskim skupinama (ali zato posebno navodi mađarski narod), a ruski i srpski propuštaju da zaštite etnič-

⁶⁸ Dennis Chong, *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1, 2006, p. 32.

ke skupine. Rumunski zakonodavac zaštitu pruža samo nacijama i rasama.

Vidi se da jedino nemački i finski zakonodavac pokušavaju da pronađu rešenje za problem nepotpuno određenog kruga subjekata kojima se pruža zaštita tako što pružaju zaštitu i „drugim sličnim skupinama“ odnosno „drugim društvenim skupinama“. U finskom slučaju zakonodavac neposredno upućuje sudiju na primenu analogije („slične“) kako bi zaštitio i ostale skupine. Time on širi krug zaštićenih skupina, ali ih istovremno i ograničava samo na one koje su slične nacionalnoj, rasnoj, verskoj ili etničkoj skupini. Nemačko rešenje je bolje. Ono ne ograničava sudiju na skupine koje liče na naciju, rasu, veru ili etnos, već dozvoljava da se zaštite sve društvene skupine. Sugurno je da ima skupina u društvu koje nisu slične pomenutim, a zaslužuju zaštitu.

Pojedinac ili grupa kao zaštićeni subjekti

Zakonodavci u pravilu štite grupe u celini, a ne pojedince kao njene pripadnike od govora mržnje.

Grupe štite nemački, austrijski, švedski, mađarski, britanski, irski, slovački, finski, srpski i danski zakoni.

I grupe i pojedince kao pripadnike grupe štiti švajcarski.

Samo pojedince kao pripadnike grupe štiti norveški zakonodavac.

Opređenije rumunskog i ruskog zakonodavca je da je zabranjeno izazivanje mržnje same po sebi tako da je nemoguće neposredno zaključiti da li su zaštićeni subjekti grupe ili pojedinci. Čini se da je moguće izvesti zaključak da su zaštićeni kako grupe tako i pojedinci jer mržnju moguće usmeriti kako na grupe tako i na pojedince.

VREDNOSTI ZAŠTIĆENE ZABRANOM GOVORA MRŽNJE

Zabranom govora mržnje u Nemačkoj, Švajcarskoj, Austriji, Švedskoj i Velikoj Britaniji štiti se javni red. U Mađarskoj se štiti javni mir, što je u stvari drugi naziv za istu zaštićenu vrednost. U Norveškoj su zaštićene je i jedna i druga vrednost: javni red i javni mir. Zanimljivo je da je u Britaniji zakon kojim je izvršena dopuna Zakona o javnom redu dobio potpuno nov naziv: Zakon o rasnoj i verskoj mržnji. Na ovaj način britanski zakonodavac izlazi u susret sadržini zakona. Uprkos tome on nije samostalan zakon već samo dopuna prethodnog. U Slovačkoj i Finskoj zabranom govora mržnje štiti čovečnost, s tim da je u Slovačkoj dodatna zaštićena vrednost i mir. Rumunija, Rusija i Srbija su zabranom govora

mržnje zaštitili ustavni poredak i bezbednost države. Izuzetak je Danska kod koje je govor mržnje krivično delo svrstan među obične uvrede časti i povrede „određenih ličnih prava“. Irski zakonodavac je doneo poseban zakon koji nosi naziv „Zakon o zabrani podstrekavanja mržnje“ što do neke mere onemogućava da se izvede zaključak o zaštićenosti vrednosti.

Iz pretrage vrednosti koje se štite zabranom govora mržnje može se izvući zaključak da su države jugoistoka i istoka Evrope shvatili govor mržnje daleko ozbiljnije poredeći ih sa pravima država severozapada i severa Evrope. Srbija, Rumunija i Rusija izjednačavaju napad na dostojanstvo grupa ljudi sa veleizdajom ili špijunažom odnosno sa napadom na ustavno uređenje sopstvenih država. S druge strane Nemačka, Švajcarska, Austrija, Švedska i Velikoj Britaniji u govoru mržnje vide napad na javni red ili mir. Centralna Evropa je prelazno područje. Mađarska se ponaša slično zapadno-evropskim i skandinavskim državama, dok se Slovačka i Finska pridružuju Srbiji, Rusiji i Rumuniji uzimajući kao zaštićene vrednosti mir i čovečnost koje se skoro u svim državama vrednuju skoro kao ustavni poredak i bezbednost zemlje.

ZAKONODAVNA KAZNENA POLITIKA ZA GOVOR MRŽNJE

Broj različitih radnji izvršenja govora mržnje je veliki, a različita krivična dela su u govoru mržnje često povezana, iako ih u suštini ne povezuje ništa sem motiva-mržnje prema nekoj grupi i njenim pripadnicima. Iz ovog razloga se o zakonodavnoj kaznenoj politici za govor mržnje može govoriti samo sa velikom rezervom.

Najoštiji je austrijski zakonodavac koji jedini ne predviđa posebni maksimum kazne zatvora za govor mržnje. Najmanja mera kazne zatvora je 2 godine. Za austrijskim sledi britanski zakonodavac sa maksimalnom kaznom od 7 godina zatvora. Nemački, srpski i rumunski zakonodavac su za govor mržnje predvideli kaznu od 6 meseci (nemački 3 meseca) do 5 godina zatvora. Švedski i ruski zakonodavac imaju maksimum od 4 godine zatvora sa minimumom od 2 godine u Rusiji i 6 meseci u Švedskoj. Švajcarski, norveški i mađarski zakonodavac se zadržavaju na gornjoj granici od 3 godine zatvora. Finski, danski i irski određuju maksimum na 2 godine, slovački je najblaži sa maksimumom od 1 godine zatvora za govor mržnje.

Iz ovako određenih kazni teško je izvesti konačne zaključke. Iako bi se očekivalo da se predviđene kazne nalaze u vezi sa zaštićenom vrednošću to nije slučaj. Najveće zaprećene kazne za govor mržnje bi trebale da budu kod zakonodavaca koji govor mržnje smeštaju u povrede najvećih

vrednosti u društvu, kao što je ustavni poredak, ali to nije slučaj. Austrijski i britanski zakonodavac govorom mržnje štite javni red, a predviđaju veće kazne nego srpski i rumunski koji štite ustavni poredak.

PORICANJE HOLOKAUSTA KAO VID OGRANIČENJA SLOBODE GOVORA

Samo 4 države u Evropi su se odlučile da poricanje holokausta kažnjavaju kao krivično delo. To su Nemačka, Austrija, Švajcarska i Belgija. Fransuska i Italija su bezuspešno pokušale da ovaj vid govora mržnje unesu u svoje pravne poretke. Nemačka i Švajcarska su to uradile istim zakonskim odredbama kojima su zabranile govor mržnje, a Austrija i Belgija su donele posebne zakone posvećene zabrani poricanja holokausta.

Prvo sporno pitanje kod određivanja poricanja holokaust jeste da li je on uopšte zasluđuje da bude kažnjavan. Argument za njegovo izostavljanje iz pravnog poretka su isti oni koji se koriste i protiv govora mržnje. Zašto je upravo holokaust, od svih zločina protiv čovečnosti zaslužio da bude predmet ograničenja slobode govora? Švajcarski zakonodavac je na to pitanje odgovorio tako što je jedini odredio kažnjavanje za poricanje bilo kojeg genocida ili zločina protiv čovečnosti, a ne samo onog koji je izvršio nemački nacional-socijalistički režim u vreme Drugog svetskog rata.

Još jedan dokaz da je izbor zločina protiv čovečnosti koji će biti predmet zabrane slobode govora besmislen jeste nedavni neuspeh sličnog zakonskog predloga u fransuskom zakonodavnom telu. Prema tom predlogu predmet zabrane slobode govora je trebao da bude genocid turaka nad jermenima u Prvom svetskom ratu. Zašto bi se u Francuskoj mogao opravdavati genocid nad jevrejima, a ne onaj nad jermenima? Koja je razlika između ova dva, ili bilo koja druga dva genocida?

Drugo sporno pitanje jeste da li poricanje zločina protiv čovečnosti ima išta zajedničko sa izazivanjem ili podstrekavanjem mržnje. Nemački i švajcarski zakonodavac su odlučili da poricanje holokausta odrede zajedno sa govorom mržnje, iako oni nemaju ništa zajedničko, osim da su i jedan i drugi vid ograničenja slobode govora. Holokaust se može poricati i obesmišljavati bez izazivanja ili podstrekavanja mržnje. Izgleda da razlog zbog kojeg je zabrana govora mržnje svrstana zajedno sa zabranom poricanja zločina protiv čovečnosti jeste odlika pasivnog subjekta. Pasivni subjekt je društvena skupina. Odredba člana 261bis. švajcarskog krivičnog zakona je najbolji primer za ovu pojavu. U njoj se nalaze raznorodna krivična dela-govor mržnje, propaganda totalitarnih ideologija, kla-

sično nasilje, poricanje zločina protiv čovečnosti i klasična diskriminacija. Merilo za povezivanje ovih raznorodnih krivičnih dela jeste svojstvo pasivnog subjekta.

ZAKLJUČAK

Može se slobodno izvesti zaključak da se zabrane slobode govora koje se odnose na dostojanstvo društvenih skupina u evropskim krivičnim pravima po broju umnožavaju, a po obimu šire. Povećanje broja i zahvata ovih zabrana je opšte kretanje u savremenoj Evropi. Razlozi su mnogobrojni i, strogo uzevši, nisu predmet ovog rada, međutim jedan se posebno nameće. Objedinjavanje država Evrope na pravnom polju nužno vodi ka objedinjavanju vrednosnih stavova u sferi krivičnog prava. Ukoliko je jedan od ciljeva postupka objedinjavanja slobodan protok ljudi sa kraja na kraj Evrope, onda se mora obezbediti da oni koji su najranjiviji i najslabiji uživaju prednosti novog doba. Slaba i razjedinjena Evropa je uticala da, ne samo geografska već prevashodno društvena, pokretljivost ovih ljudi bude mala i slaba. Tako dolazi do opisanog kretanja ka sveobuhvatnijoj i potpunijoj zaštiti onih skupina ljudi koje, budući da su slabe, nisu u stanju da svoje interese na odgovarajući način uobličie i zastupaju. I države kao što je Švajcarska, koje su uspele da odnose između različitih društvenih skupina uredie na tako skladan način da krivičnopravno uplitanje u njih nije potrebno, vrše izmene svog krivičnog zakonodavstva uvođenjem inkriminacija koje sadržinski odgovaraju pojmu govora mržnje.

Nekoliko je opštih odlika opisanog kretanja.

Na prvom mestu govor mržnje je javan govor. Govor mržnje koji se zadržava na ravni privatnog nije dovoljno opasan da zapreti javnom redu ili ustavnom poretku koji su najčešće zaštićena vrednosti kod ovih krivičnih dela. S jedne strane ovo je prirodno, jer se postavlja pitanje kako bi se uopšte saznalo za onaj govor mržnje koji nije javan. S druge strane, čini se da je ovo posledica potrebe da se zaštiti sloboda govora i uopšte sfera privatnosti kod građana. Svako krivičnopravno uplitanje države u privatnost je izuzetno osetljivo i dobro je da su evropske države uzdržane kod ovih krivičnih dela. Razlika se može primetiti između onih država koje traže podobnost govora mržnje da zaista uznemiri javnost i onih koje se zadovoljavaju samo sa javnošću radnje izvršenja bez obzira na njen uticaj na javni red.

Na drugom mestu govor mržnje se sastoji od dve osnovne radnje izvršenja koje su u pravilu tesno isprepletane. S jedne strane tu je podsticanje na mržnju, a s druge napad na dostojanstvo i čast društvenih skupina

putem vređanja, klevetanja, omalovažavanja, ponižavanja i slično. U pravilu se mržnja izražava putem vređanja i vređa se mržeći. Međutim izuzeci svakako postoje. Nije nužno da se govor mržnje sastoji u uvredama ili klevetama, iako bi takav rečnik jasnije upućivao na njega. S druge strane, svaka uvreda ili kleveta ne predstavljaju nužno i govor mržnje, iako će često u sebi nositi mržnju. Moguće je podsticati na mržnju bez vređanja i vređati bez mržnje. Stoga su pravu oni zakonodavci koji odvajaju ova dva osnovna pojava oblika govora mržnje iako će primenjeni domašaj ovog razdvajanja biti zanemarljiv. Najčešće će mržnja biti izražena putem napada na čast i dostojanstvo.

Svakako najvažnija odlika govora mržnje jeste njegov pasivni subjekt. Društvene skupine koje se napadaju krivičnim delima govora mržnje jesu ono što odvaja govor mržnje od običnih napada na dostojanstvo i čast pojedinaca ili više ljudi. Pasivni subjekt je obezličen, depersonalizovan. On nema ličnost, već samo kolektivnu pripadnost određenoj skupini ljudi. Osnovni problem kod ove odlike govora mržnje je određivanje skupine koja može biti objekt mržnje odnosno vređanja. Koje skupine u društvu zavređuju da budu zaštićene, a koje ne? Ukoliko zakonodavac opredeli za nabranjanja skupina, što možemo nazvati klasičnim pristupom u određivanju zaštićenih skupina jer preovlađuje, uvek će ući u grešku i ispustiti neku. To će u pravilu biti najslabije i najranjivije skupine jer su one najmanje sposobne da uobličie svoje interese i da se izbore za njih u društvu. Zakonodavci sa klasičnim pristupom nabranjanja zaštićenih skupina dovode društvo u stanje podele u kojem postoje oni koji su vredni zaštite i oni koji to nisu. Pristup nemačkog zakonodavaca, u kome on ostavlja mogućnost da zaštitu uživaju i „druge društvene skupine“ je za svaku pohvalu i treba ga istaći kao primer sveobuhvatne zaštite i primer jednakog pristupa svim građanima u društvu.

Iako neki zakonodavci pominju i pojedinca kao pasivni subjekt čini se da je to nepotrebno. Putem zaštite društvene skupine zaštićena je svaka ličnost u njoj tako da nema potrebe za posebnom zaštitom pojedinca. Istovremeno se stvara problem razgraničenja govora mržnje i obične uvrede ili klevete. Problem je naročito izražen kod uvrede ili klevete više lica koja je pokrenuta mržnjom kod izvršioca. Spolja, ona liči potpuno na govor mržnje. Međutim, njen sadržaj je potpuno drugačiji. Napad na čast ili dostojanstvo skupine je govor mržnje, a napad na dostojanstvo pojedinca je uvreda ili kleveta. Teoretski izvršilac govora mržnje može da se obrati i jednom licu, pa, čak, i nikome lično, pa da izvrši govor mržnje. Kod uvrede ili klevete ovako nešto je nemoguće, čak i kada su motivisane mržnjom jer mora da postoji ličnost na čiju čast i dostojanstvo je napadnuto.

Vrednosti koje se štite govorom mržnje se mogu svesti na dve: s jedne strane javni red i mir, a s druge ustavni poredak, bezbednost države ili čovečnost. Zanimljivo je da se može ispratiti jedna, skoro pravilna, geografska podela u Evropi obzirom na vrednost zaštićenu govorom mržnje. Države severozapadne Evrope govorom mržnje štite javni red i mir (Danska štiti čast i dostojanstvo), dok države jugoistoka štite ustavni poredak (Slovačka štiti čovečnost). Može se izvesti zaključak da države jugoistoka Evrope krivičnim delima koja sadržinski odgovaraju pojmu govora mržnje štite mnogo veću vrednost. Nameće se zaključak da su države koje pripadaju drugoj skupini imale daleko lošija iskustva sa uspostavljanjem skladnih međunacionalnih, međuverških ili međuetničkih odnosa u društvu pa samim tim takve odnose daleko više vrednuju.

Zanimljivo je da se da primetiti jedan određen nesklad između proklamovanog značaja vrednosti i njene stvarne zaštite. Austrijski i britanski zakonodavac govorom mržnje štite javni red, a predviđaju veće kazne nego srpski i rumunski koji štite ustavni poredak.

U suštini, problem određivanja govora mržnje se može svesti na uravnotežavanje dva prava: prava na jednakost (zabrana diskriminacije) određenih društvenih skupina i slobode govora.⁶⁹ Sve nedoumice oko govora mržnje se rešavaju pravilnim uravnotežavanjem dve vrednosti u društvu: slobode govora i prava na jednakost.⁷⁰

Može se, sa određenom merom sigurnosti, predvideti da će se kretanje ka povećanju broja i obima zabrana slobode govora u Evropi povećavati. O tome svedoče sve brojniji pokušaji uvođenja zabrana poricanja holokausta. Evropske države ovde ulaze na jedan neistražen i prilično nepristupačan teren. Umnožavanjem različitih ograničavanja slobode govora može se reći da se pomenuta ravnoteža narušava u štetu jedne od najvažnijih sloboda koje ljudi imaju-slobode govora.

Pri svim ovim razmatranjima ne sme se smetnuti sa uma da su sloboda i jednakost tesno povezani. Gde nema slobode jednakost postaje besmislena. Gde nema jednakosti, podređeni se ne osećaju slobodnim. Kod govora mržnje ove vrednosti se sučeljavaju. Ono što je jednome sloboda govora drugi doživljava kao nejednakost. Ono što je drugome jednakost prvi doživljava kao odsustvo slobode.⁷¹

⁶⁹ Anonymous, *Conflicts Between Fundamental Rights*, Human Rights Quarterly, Vol. 28, Iss. 3, august 2006, p. 803.

⁷⁰ Gloria Cowan, Miriam Resendez, Elizabeth Marshall, & Quist, Ryan, *Hate Speech and Constitutional Protection: Priming Values of Equality and Freedom*, Journal of Social Issues Vol. 58, No. 2, 2002, p. 247.

⁷¹ Gloria Cowan, Miriam Resendez, Elizabeth Marshall, & Quist, Ryan, *Hate Speech and Constitutional Protection: Priming Values of Equality and Freedom*, Journal of Social Issues Vol. 58, No. 2, 2002, p. 258.

*Branislav Ristivojević, Ph.D., Assistant Professor
Novi Sad School of Law*

The Frontier Between Freedom of Speech and Dignity of Social Groups in Selected European Criminal Laws: Hate Speech

Abstract

The European countries experience a general tendency toward increased number of criminal law limitations of the right of speech in favor of the protection of right to honor and dignity of social groups. The number of criminal acts that are considered to be hate speech has increased and they cover larger areas. There are several general characteristics of this procedure.

Only the public hate speech is punishable. The hate speech that remains in the private sphere is not dangerous enough to threaten public order or constitutional order, which are the most often protected values in these criminal acts. European countries have different approach to the concept of publicity. Some of them have a more formal approach and find that public speech is enough while the others require that public speech was really able to upset the public; we consider this as a material approach to the concept of publicity.

As far as the conduct of these criminal acts is concerned, there are two conducts that are predominant and closely linked. The first one is encouraging the hate. The others are assaults on honor and dignity in all the forms: insult, defamation, humiliation, disgrace etc. Although strictly speaking encouraging the hate can be differentiated from assault or defamation, they will most often appear together. Most often the hate will be expressed through assault or defamation. In other words the hate speech will be considered as propaganda from the perspective of form, and it will be considered as an attack to dignity from the material aspect. In smaller number of cases propaganda and assault can be separated, so the legislators who are clearly making a distinction between them and who are classifying them into two conducts are right.

The most important characteristic of the hate speech is its passive subject. The social groups that are subject to the criminal act of hate spe-

ech are what differentiate hate speech from ordinary attacks on dignity and honor of individuals or people. The passive subject is deprived of personal identity, it is depersonalized. It does not have a personality, but collectively belongs to a certain group of people. The most significant problem comes from this most important characteristic of the hate speech: determination of the category of social groups that deserve protection. Majority of legislators make the list of social groups that deserve protection but by doing this they always omit certain groups, usually the weakest one. Such a social group is incapable to transform its social interest into the legal protection.

An individual is irrelevant in these criminal acts as a passive subject. There is a problem in differentiating the hate speech from the ordinary assault or defamation. The problem is especially evident in case of assault or defamation of more than one person which was triggered by offender's hate. Each individual in this group is protected through the protection of the social group, and thus there is no need for protection of the individual.

Through the criminal acts that correspond to the hate speech the states are protecting two values: peace and public order on one hand and constitutional order on the other hand. This clearly speaks about two levels in which the legislators are placing the danger from damaged relations between different religious groups, nations, race and other social groups. The countries of the South-Eastern Europe value more the interethnic harmony than the North-West of the continent.

Certain disagreement between proclaimed significance of the value and its real protection is especially interesting. Austrian and British legislators protect public order through the hate speech, and they set forth more severe punishments than Serbian and Romanian ones, which are protecting the constitutional order.

The right balance between the right to equality of certain social groups and freedom of speech can solve the problems of criminal law protection of the harmonious relations in the society and eliminate all the doubts related to the hate speech.

It can be predicted, with certain level of certainty that the tendency toward increased number and scope of ban of the freedom of speech will increase in Europe. Attempts to introduce the prohibition of denying of Holocaust confirm this. The European countries enter here one rather unexplored and quite aloof area. It must be said that by multiplying the various limitations to the freedom of speech, the above mentioned balance is being broken, damaging one of the most important freedoms of people – freedom of speech.